

mozgalmasság ellenére legvégül mégis feszültségmentes az előadás, a tartalomhordozó ismétlődések nem kapnak kellő hangsúlyt, nyomatékot.

A szintér az idén a szokásosnál is tágabbra terjedt, a szabadtér egész szélét, sőt magasságát is igénybe vette. E nagyméretű játéktéren aztán el is veszelődött az a néhány kulissza, amely a kisvárosi környezetet képviseli. De ez már a lehetőségek kérdése, amiből, akárcsak a stílusról, az eredményről, az idén bizonyára még sok szó esik, amikor a tíz-éves Tanyaszínház ténykedését mérik majd fel. Akkor kellene talán majd azzal is foglalkozni, hogy miért csökkent a hivatásos színészek száma, érdeklődése a mindenképpen szép és szükséges nyári színházadsi iránt.

FEHÉR Katalin

TELEVÍZIO

CSÁTH GÉZA EMLÉKÉRE

Csáth Gézára emlékezünk születésének századik évfordulóján. Novelláinak és drámáinak újrakiadásával, fordításával, folyóiratok emlékszámáival, színpadi műveinek bemutatásával... S minthogy Csáth Gézát egyaránt magáénak vallja mind a magyar, mind a jugoszláviai magyar irodalom és kultúra, nem csoda, hogy az évfordulót itt is, ott is jegyzik. Nemezszer közös vállalkozás keretében, mint azt teszi az Újvidéki Televízió és a Magyar Televízió szegedi körzeti stúdiója egy egész estét betöltő produkcióval. A műsorban — amelynek eddig csak sajtóbemutatóját láttuk — Bori Imre és Olajos Csongor forgatókönyve nyomán a nézők végigkísérhetik az író tragikusan kurta életét attól a perctől kezdődően, hogy szabadkai gimnazistaként megírja első novelláit, s buzdítást kap Bródy Sándortól, egészen addig, amíg 1919 szeptember végén nem messze szülővárosától, Szabadkától el nem dördülnek a végzetes lövések, amelyek már csak megrövidítik a morfiumtól szétroncsolt test kínjait. Az életút és a művészi pálya filmszerű vázoló mellett az alkalomhoz illően és telitalálatként kerül majd sor a szolnoki Szigligeti Színház Fodor Tamás rendezte Csáth-színművének, *A Janika* televíziós változatának a bemutatására is.

„Az élet egyetlen oka és célja az élet maga. A vágy, ami kielégítésre törekszik, ami mozgásra, küzdelemre kényszerít... Nem szabad

Menni kell, menekülni valahova. Emlékezés Csáth Gézára. A Magyar Televízió szegedi stúdiója és az Újvidéki Televízió közös műsora. Forgatókönyv: Bori Imre és Olajos Csongor. Szerkesztő: Fehér Teréz és Tandi Lajos. Dokumentumválogatás: Dévavári Zoltán. Vezető operatőr: Kléner György. Szereplők: Korica Miklós, Balázs Piri Aladár, Bácskai János, Gálfi László, Szirmai Péter és Tarján Péter. Rendező: Kun Zsuzsanna.

csüggednem! Tehetségemben bízom, és kitartással eredményt fogok elérni... Újra fogom kezdeni, tízszer és százszor, és ha kell — ezerszer. Nem szabad eltévesztenem a célt!” Az önmagával vívódó embernek 1913-ban naplóba jegyzett gondolatai köré építik a forgatókönyvírók azokat, amelyekkel igen hiteles portrét festenek az íróról. A szövegek könyv a századelő reneszánsz emberére hívja föl a figyelmet, aki általa formálódik sajátos egyéniséggé, hogy az emberi léleknek az orvosi diagnózis pontosságával ábrázolt rezdülésrendszerét és a felfogott világ meseszerűségét szinte bravúrosan szerkeszti novelláiba. 1909 és 1913 között négy novelláskötete jelenik meg (*A varázsló kertje*, a *Délutáni álmom*, a *Schmith mézeskalácsos és a Muzikusok*), hogy valamennyiben kutassa a magyar novellaírásban akkor még aránylag újdonságnak számító mondanivalók kifejezési lehetőségeit. Ezek a vágy és a megvalósulás feszültsége eredményeképp létrejött novellák ma is időszerűek, mert bennük emberi mivoltunkra ismerünk. Nem ijed meg a cselekvésnélküliségtől sem, vonzódik a festői-érzelmi telítettségű léthelyzetekhez, amelyekben a tragédiák is emberi magyarázatot és lelki hitelt kapnak.

A portréfilm narrátori szövege is nyomatékkal utal arra, hogyan sikerült Csáthnak a vidékélményt az egyetemesség szintjére emelni úgy, hogy például a táj színei immár egyetemeseek legyenek. Főlírat nélkül is azonnal fölismerhetők a *Mariska az anyjánál*, a *Szombat este* vagy a *Vörös Eszti* tételt bizonyító részletei. Mi sem természetesebb, mint hogy egy ilyen portréműsor nem időzhet a művészi gyakorlat bemutatásánál, és választ sem adhat az írói munkásság sok kérdésére, de nemcsak megkísérelte, hanem sikeresen meg is birkózott azzal a feladattal, hogy tartalmas, félórás keretbe foglalja mindazt, amit a rálátás követel meg. A műsorban természetesen az író munkásságának bemutatása dominál, de kellőképpen érzékelteti, hogy Csáthot minden érdekelte: operába és hangversenyekre is járt, rajzolt, festett, zongorázott, zenét szerzett, és tapasztalatairól kritikáiban adott számot. Munkahelyén pedig az emberek pszichikus mechanizmusát figyelte, méghozzá annak az akkor új analitikai iránynak a szellemében, amelynek Sigmund Freud volt a vezére.

Mert tovább szeretett volna élni, filmünk tanúbizonysága szerint is, 1910. április 20-án kábítószerhez nyúlt. „A lét esszenciája olyan drága portéka, amelyből egész nemzedékek évszázadok alatt kapnak egy órát... Aki ebbe belenyugszik, az belenyugodott abba, hogy meghaljon, mielőtt megszületett. Aki azonban valóban emberré tudott lenni, és számot vetett magával — mint méltóságához illik — az raboljon magának mindennap tizenégy órát. Ez a tizenégy óra egyenlő négyszáz generációnak nyolcezer éves életével. De számítsunk csak ötezret. Egy nap alatt tehát ötezer esztendő t élék. Egy esztendő alatt az körülbelül kétmillió évet jelent.” S mi történik vele ezután? Egy darabig a Moravcsik-klinika nagy reményű orvosa, majd a kábítószer üldözni

kezdi egyik helyről a másikra. Ótátrafüred után Stósz következik, majd Stubnyafürdő... 1913 nyarán Palicson van, innen Előpatakra megy, majd egy rövid kórházi és harctéri intermezzo után Földesen, végül Regőcén kap állást.

S míg halljuk a zaklatott életet ecsetelő film narrátorának hangját, a zenei aláfestést szolgáló Grieg- és Haydn-zene kettős funkciót kap: egyrészt érzékelteti a csáthi szenvedés borzalmait, másrészt pedig, zenekritikai írásainak ismeretében érezzük, hogy a film is Csáth kifinomult zenei ízlésére utal. Aztán megjelenik az ifjú Bartók képe, eszünkbe juttatva Csáth Bartók-tanulmányát, amelyben ezt írja: „Olyan muzsika ez, ami — első hallásra — még a legeslegújabb zenével táplálkozó füleit is megdöbbeníti. Formában, kidolgozásban, hangzásban egyaránt merő újság ez a zene és az alapja, a gyökere mégis ott van mindannyiunkban. Ezeket az érzéseket minden finom idegű ember érezte...” S itt jutunk el ismét oda, hogy Csáth a szabadkai polgárvilágban látottakat és tapasztaltakat hogyan tudta úgy ábrázolni novelláiban és drámáiban, hogy azok túlmutassanak önmagukon.

Tömör és kellően dokumentált a Kun Zsuzsanna rendezte portréfilm. Jó, hogy nemcsak korabeli fotókkal és könyvborítókkaal illusztrálták mondanivalójukat, hanem művészi alkotásokat is fölhasználtak. Ezek közül Sassy Attila *Ópium-álmok* című sorozata illet szervesen az adásba. Kár viszont, hogy éppen a Csáthot alakító Korica Miklós küszködik szerepével. Csáth megszemélyesítésében talán nem is az volt a legnagyobb baj, hogy mindvégig az ember csömörét és fáradtságérzését akarta érzékeltetni, hanem hogy nem érzett rá kellőképpen arra, amit a forgatókönyv és a rendezés is sugall, és amit éppen Csáth szavaival így lehetne megfogalmazni: „az egész nem egyéb, mint poézisbe foglalása tipikus neuraszténiás érzéseknek”.

Kosztolányi 1911-ben, a bemutató után „züllött és erkölcsetlen családról szóló (...) sok naturalizmussal megrajzolt kispolgári képhez” hasonlította *A Janikát*, s ezzel az ítéletével mintha elriasztotta volna a színházakat a darabtól. Mert néhány amatőr színházi kísérlet és egyes jeleneteinek alkalmoszerű bemutatásán kívül nemigen kapott színpadot. Egészen a múlt évig, amikor Fodor Tamás leszámolva az előítéletekkel, vállalta rendezését.

A szolnoki Szigligeti Színház előadásának kitűnő sajtóvisszhangját már mi is olvashattuk (*Híd*, 1986. 11.), s éppen ezért nem kis izga-

A Janika. A Magyar Televízió szegedi stúdiója, az Újvidéki Televízió és a szolnoki Szigligeti Színház közös produkciója. Rendező: Fodor Tamás. Díszlet: Antal Csaba. Vezető operatőr: Kléner György. Szereplők: Kézdy György (Pertics), Bajcsay Mária (Perticsné), Tóth József (Boér Kálmán), továbbá: Koós Olga, Dobák Lajos, Gombos Judit, Sebestyén Éva, Turza Irén, Csorba I. Sándor, Árva László.

lommal vártuk (és várjuk) a mű televíziós változatának bemutatóját. Az újvidéki sajtóvetftésen teljes mértékben igazoltak éreztük az eddig olvasott dicséző kritikákat, mert ez a remekül megírt darab rendezőileg végiggondolt, a legapróbb részletekig kidolgozott, színészileg szinte tökéletes előadás. És mintha csak a televízió számára írta volna Csáth Géza a darabot, tehetnénk ma hozzá, mert televíziószzerűbb játékot szinte elképzelni is nehéz. Morfiumos lázalmában az író már a századelőn megsejtette volna, hogy darabja egyszer a televízióra kerül? Mindenesetre Fodor Tamás szobaszínháza a legszabályszerűbb tévészínház is egyben. A darab pedig pontosan beleillik a tévéjátékok dramaturgiai képletébe. Külső jelei az egy szobára korlátozó játéktér, a kevés szereplő, a belső pedig a cselekmény sűrítettsége és feszültsége. Persze, nem csak ettől igazán jó *A Janika*, hanem attól, hogy benne az élet úgy lesz tárgya a darabnak, hogy már szinte kikezdetetlen, vagy mint Tarján Tamás írja: „hitele nem az elöttünk, s a szereplők közt zajló dráma hitele — sokkal inkább a bennünk és velünk zajló dráma hitele!”

Ezt az örök időszerűséget érezhette meg Fodor Tamás rendező is, amikor a mű színre állítása mellett döntött, s megteremtette a szükségszerű megalkuvások groteszk tragédiáját.

A Janika címszereplője egy kisgyerek, aki, bár nem jelenik meg a színen, kulcsfontosságú dramaturgiai szerepet kap. A dráma első része ugyanis nem egyéb, mint a család, a feleség, a férj, és az ott lakó házibarád, no meg az orvosok és a cselédség sürgőldőse, a hirtelen megbetegedett kislíú körül. A néhány órába préselt eseménysor vége, hogy a kislíúval végez a hirtelen fellépett csontvelőgyulladás, s ezek után hangzik el a felvonás zárómondata, amelyben Kálmán, a házibarád a férj szemébe mondja azt, amit már mindenki tud, vagy sejt: „Ne bógj annyit, mert megőrülök. Ez a halott az én gyermekem!”

Erre a kulcsmondatra épül aztán a teljes második rész, amelyben kiderül, hogyan és miért választotta a többre vágyó Perticsné tíz évvel idősebb, kispolgár ura helyett a jóval fiatalabb és gáláns miniszteri tisztviselőt. De itt nem is a korkülönbőség a fontos, hanem a tipikus csáthi élveboncolás: miután tisztázódott a helyzet, a hogyan élni tovább gondolatát kell körbejárni, s eljutni a nincs más megoldás felismeréséig, hogy ebben benne legyen a keserű valóság, miszerint szármalmasak vagyunk mi, valamennyien.

Kegyetlen dráma *A Janika*? Nyilván az, de csupán egy állomás azon az úton, amelyet Csáth addig járt, megállapodva egy-egy percre az anyagiilkosság témájánál, a halottat pofozó hullamosóknál, a beomló kútban hagyott rokonnal... De nem elsősorban a kegyetlenség *A Janika* témája, mint ahogy a novelláké sem az, hanem az élet egy lehetőséges valóságsgementuma. Az ábrázolás tárgya pedig sohasem a regionális tényezők összessége, hanem a lélektani determinánsoké. Trepo-

vot azért pofozzák föl a boncolóasztalon, mert „a hulla disznó volt, és hibás abban, hogy több embert öletett meg, mint *okvetlenül* (kiemelés — B. Gy.) szükséges volt.” A *Kút* című novella Jausz Konrádja pedig *többre* tartja emberi méltóságát, mint barátja életét. Ilyen lélektani rugók mozgatják a Csáth-novellákat, s a lélek síkján lejátszódó folyamatokkal találkozunk *A Janika* szerelmi háromszögében is. Csáth meszerien élezi ki a helyzetet, hogy aztán a felforrósodott légkörben játssza el az érzelem és értelem vitustáncát.

A lélek mélyrétegeinek felszínre hozása *A Janika* fő erénye, ezeket aknázza ki Fodor Tamás rendező is. A rendezői szerepértelmezés leg hívebb tolmácsa kétségkívül a Pertics alakító Kézdy György volt.

Az első részben Pertics a munkájába bele-belefáradó, ám lelkiismeretes és kötelességtudó, gyermekéért, természetesen, őszintén aggódó családapa. Kissé szolgamód engedelmes és udvarias, aki minden habozás nélkül rohan gyógyszerért a patikába, és teljesíti felesége és az orvos utasításait. Aztán szinte beleszédül Janika elvesztésébe; az igazság kitudódásának pillanatában egy hatalmas, fájó görcsbe merevedik, s körülötte még a levegő is megdermed. A darab második része majdnem zárólag Pertics hatalmas monológja, amelyben a fölszarvazott férj elégtételt akar szerezni a becsületén esett csorba miatt, ám őrült dühe — a bor és a most hozatott frissen csapolt barna sör hatására — fokozatosan megértéssé, beletörődéssé foszlik. S mindezt szinte megrázó hitellel alakítja Kézdy György. Jó aggódónak, megalázottnak; tudja érzékelteni fájalmát, és hiteles összeroppanása is. S kicsoda színészbravúrral oldja meg sokrétű feladatát! Végig érleli a jellemet, mígnem eljut addig a „felismerésig”, hogy végtére is szerencsés ember, mert nem ő vesztette el gyermekét. Onleplező tragikumának érzékeltetése ritkán látott színészi teljesítmény.

A darab másik nagyszerű alakítását a Perticsné megsemmélyesítő Bajcsay Mária nyújtja. Pontosan rajzolja meg a szerep ívét, az unalmában gramafonozó és körmét reszelő, reggeli lustálkodástól a gyermekéért, férjéért és szeretőjéért egyaránt aggódó nőig, majd pedig a tragédia után a helyzetet vállaló személyig. Nagyszerű jelenetei vannak, szeme és keze játékból olvashatjuk, hogyan éli át például az újabb csapást, amikor a józan meggondolású Kálmán szemébe mondja: a történetek ellenére sem veszi feleségül. Az érvek, hogy a férj elzüllene, a két idősebb gyerek nem tanulna, és pénzük sem lenne elegendő a családi rezsire, szemünk előtt jutnak el a nő tudatáig.

A házibarátot alakító Tóth Józsefnek végig passzív szerepe van, s ezért játéka nem bontakozhat ki, de néma jelenléte is mindvégig kifejező. Ő az előadásnak az a szikrája, amely bármelyik pillanatban láng-ra lobbanthatja e polgári szoba légkörét. A jó alakítások sorába tartozik a mindentudó anyós szerepét játszó Koós Olga és az orvos, Dobák

Lajos is. Briliáns jelenetei vannak még a szolgálknak, Gombos Juditnak és Turza Irénnek.

Szemmel látható, hogy minden színész élvezi szerepét, jól érzi magát a darabban, s játékaival hozzásegít a produkció élményt nyújtó sikeréhez.

BORDÁS Győző

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

MILAN KONJOVIĆ „ISMERETLEN” RAJZAI

A nyáron rendhagyó kiállítást láthattunk a zombori Milan Konjović Galériában. Nemrégiben ugyanis előkerültek a ma kilencvenedik élet-évét taposó mester fiatalkori jegyzetfüzetei, s bennük több mint fél-száz, talán számára is „ismeretlen” rajzzal. Az 1917—18-ban készült vázlatfüzetekről van szó, és arról a két évről, amikor Konjović az érettségi után beiratkozik a katonai iskolába. Pontosabban ezek azok az évek, amikor a fiatal Konjović még östehetségként rajzolgat, mert majd csak később kerül a prágai akadémiára. S hogy ide úgyszólván már kész festőként kerül, erről győz meg bennünket ez a nyár elején nyílt, nem mindennapi tárlat.

1917. április 19-ei dátumot visel a legrégebbi kiállított rajza, a későbbi festőnek az az önarcképe, amely mellé egy hatalmas öklöt is rajzol. Bár háborús években készült a vázlat, aligha hihető, hogy militarista vagy akár antimilitarista jelkép ez az öklöl, annál kevésbé, mert Konjovićnak nem volt ihlető témája a háború. Sőt csak helyel-közzel találunk a sok tájkép, utcarészlet, férfi- és még inkább női portrék mellett k. u. k.-tiszteteket vagy harctérre emlékeztető jeleneteket. Pedig tiszti iskolába járt, s az említett portrék is nyilván egy-egy rendkívüli szabadság könnyebb kicsikarása érdekében is születtek.

Konjović nemegyszer nyilatkozta már, hogy kora ifjúságától festő szeretett volna lenni: 1914-ben nyílt első önálló tárlata a gimnáziumban, bemutatva mintegy negyven rajzát. Hogy a pályára való fölkészülést komolyan vette, annak e kiállítás méltó bizonyítéka. S még nagyobb izgalommal figyeljük a már megsárgult lapokat, ha tudjuk, hogy Konjović sohasem tartotta magát jó rajzolónak. „Társaim játszi könnyedséggel rajzolnak jobból, én meg csak azt tudom lerajzolni, amit látok” — mondogatta, s ez ki is alakította benne a rajz iránti komplexusát. Noha a művész véleménye szerint ez a szorongás végigkísérte pályáján, a zombori kiállítás arról is meggyőz bennünket, hogy Konjo-